

РОЗДІЛ 3 ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.513:61

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У МЕДИЦИНІ INDEMNIFICATION IN MEDICINE

Булеца С.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розглянуто та проаналізовано відшкодування збитків і втраченої вигоди під час здійснення медичної діяльності та проведення цілительства. Дається визначення збитків і втраченої вигоди. Об'єднано в групи майнові відносини щодо відшкодування збитків.

Ключові слова: шкода, збитки, втрачена вигода, лікар, пацієнт, відшкодування, цілительство.

В статье рассмотрены и проанализированы возмещения убытков и упущенной выгоды при осуществлении медицинской деятельности и проведения целительства. Дается определение убытков и упущенной выгоды. Объединены в группы имущественные отношения по возмещению убытков.

Ключевые слова: ущерб, убытки, потерянная выгода, врач, пациент, возмещение, целительство.

In this article reimbursement of losses and lost benefit is examined and analysed during realization of medical activity and conducting of healer. The decision of losses and lost benefit is given and property relations are grouped in groups on reimbursement of losses.

Key words: damage, losses, lost benefit, doctor, patient, compensation, healer.

Постановка проблеми. Необхідність відшкодування втрат перед людством стояла завжди. Досить часто питання про спричинення шкоди чужому здоров'ю має з точки зору відшкодування збитків настільки складний характер, що доводиться обмежуватися присудженням відповідачу тільки оплати витрат постраждалої особи, наприклад витрат на лікаря, на лікування тощо. Це має місце у всіх випадках, коли каліцтво нанесено суб'єкту, і без того вже нездатному до роботи.

Стан дослідження. Варто зазначити, що питанням шкоди та збитків у цивільному праві займалися й займаються такі науковці: А.М. Белякова, Т.В. Гайкова, Т.Є. Крисань, І.І. Митрофанов, В.П. Присяжнюк, В.А. Тархов, В.Т. Смирнов, А.А. Собчак, А.М. Ерделевський, Г.Ф. Шершеневич та ін.

Метою статті є аналіз можливості відшкодування збитків і втраченої вигоди під час здійснення медичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) «шкода» та «збитки» трактуються неоднозначно. Так, у п. 3 ч. 2 ст. 11, а також у ст. 1166 законодавець ототожнює збитки та шкоду, позначаючи їх лише терміном «шкода», у ст. ст. 22 і 23 вказані терміни роз-

межуються, у ст. 1192 використовується лише термін «збитки», у п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України законодавець вказує на «відшкодування збитків та інших способів відшкодування майнової шкоди» [1]. Поняття «шкода» та «збитки» досі не знайшли свого чіткого визначення в юридичній літературі. Так, В.О. Тархов, Г.М. Белякова розглядають їх як синоніми [2; 3]. Інші науковці, навпаки, розмежують ці поняття. В.Т. Смирнов та А.О. Собчак вказують на те, що шкода – це родове поняття негативних майнових наслідків правопорушення, а збитки – це натурально-речова форма виявлення шкоди, якій відповідає один зі встановлених у законі способів її відшкодування – відшкодування в натурі (надання речі того ж роду, тієї ж якості чи виправлення пошкодженої речі тощо) [4]. Учені зазначають, що поняття «шкода» в законодавстві України є ширшим за поняття «збитки». Шкода може бути відшкодована і в грошовій формі, і в натурі, а збитки – лише в грошовій формі, тобто шкода завжди включає в себе збитки [5; 6].

Майновий збиток не можна охарактеризувати як фактичне відношення, що суперечить праву в суб'єктивному змісті. Інакше кажучи, причиною виникнення майнового збитку не є неодмінно порушення прав у суб'єктивному сенсі. Такою при-

чинною є самостійний юридичний факт, названий шкідливою діяльністю. Що ж до порушення прав у суб'єктивному сенсі, то воно хоча й може, звичайно, мати місце також за шкідливої діяльності, проте покликане в цьому випадку грати роль лише одного із засобів доказу щодо такої шкідливої діяльності. Збиток є істотною ознакою поняття шкідливої діяльності як юридичного факту, що має своїм наслідком виникнення зобов'язання відшкодування збитків. Проте цей момент зовсім не служить підставою зазначеного зобов'язання. Насправді вже на перший погляд абсурдно, що сама шкода може виступати правовою підставою для зобов'язання відшкодування збитків: відшкодування збитків припускає певна особа, яка повинна нести відповідальність, а для вирішення питання щодо того, хто ця особа, сам факт заподіяної шкоди не дає ні найменшої вказівки. Зазначимо, що одним з елементів складу цивільного правопорушення, а отже, і підстав відповідальності є шкода. Немає шкоди – немає відповідальності. Під шкодою розуміється зменшення або втрата (загибель) як майна потерпілого, так і нематеріального блага, до якого насамперед відносяться життя та здоров'я людини. Цивільне право передусім ставить своїм завданням відшкодувати саме збиток, що підлягає грошовій оцінці (звичайно, із значною часткою умовності), щоб якимось компенсувати майнові втрати пацієнта (насамперед заробіток, пропорційний втраті працездатності, а також інші витрати) та за можливості сприяти відновленню працездатності, якщо це об'єктивно можливо. Верховний Суд України зазначив, що шкода, заподіяна пошкодженням здоров'я, відшкодовується в розмірі заробітку або частини його. Тому розмір відшкодування визначається, виходячи з медичних даних про ступінь втрати потерпілим професійної працездатності.

Зазначимо, що Г.Ф. Шершеневич під збитками розумів «шкоду, понесену майном, яка виявляється в зменшенні його цінності, під яким ні в якому разі не можна розуміти моральну шкоду вже тому, що таке розуміння безсумнівно суперечить загальному сенсу статей про винагороду» [7]. О.С. Іоффе визначав збитки як наслідки, викликані неправомірною поведінкою, тобто збитками є будь-який негативний наслідок у сфері цивільних правовідносин. Під час вчинення цивільного правопорушення настає наслідок у вигляді збитків [8]. Дещо іншої позиції дотримується Л.А. Лунц, який розглядає під збитками грошову оцінку тієї шкоди, яка спричинена несправним боржником, деліквентом: «Термін «спричинені збитки» є неточним, тому що несправний боржник (або правопорушник) спричиняє не збитки в їх грошовому вираженні, а спричиняє шкоду в «натуральній формі» [9].

У п. 14. Європейської хартії прав пацієнтів передбачено право на отримання відшкодування завданої шкоди, де зазначається, що кожна особа має право на отримання відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди, завданої у зв'язку з взаємодією із системою охорони здоров'я, зокрема з наданням медичної допомоги, протягом розумного строку. Оскільки в поняття «шкода» ми включаємо збитки, як прямі, так і непрямі (договірні або не договірні), то збитки в медичній практиці полягають у відшкодуванні витрат на лікування пацієнта, реабілітацію після проведеного додаткового лікування, посилене харчування. Відшкодування збитків за наявності вини лікаря необхідно покласти на лікаря у вигляді стягнення певної суми, проте не більше одної мінімальної заробітної плати щомісячно, поки не буде виплачена вся сума збитків або заклад охорони здоров'я сплатить одноразовою виплатою, а після буде стягувати щомісячні платежі з лікаря. Можливий вихід із такої ситуації – це створення фонду при закладах охорони здоров'я, який б формувався щомісячними вкладками медичних працівників у сумі одного неоподаткованого доходу громадян і благодійними внесками пацієнтів.

Більш складні правила про відшкодуванні збитків передбачені за договором надання послуги, оскільки наперед не можна передбачити результат наданої послуги, і сам послугоотримувач може ввести в оману послугонадавача (лікаря) щодо стану здоров'я, а це приведе до негарантованої якості наданої медичної послуги. До умисного введення в оману і його наслідків відносимо також свідоме помилкове твердження про прийнятність пацієнтом тих чи інших ліків. Гарантія в пластичній хірургії припускає обов'язкову відповідальність лікаря за наявність обіцяної в договорі якості проведеної операції.

Право відшкодування збитку охоплює всі майнові втрати, які несе пацієнт або лікар, представник, третя особа, медичний заклад унаслідок неналежного виконання зобов'язання (так звані збитки, заподіяні недоліком, або прямі збитки (Mangelschaden)). До них відноситься, наприклад, втрачена вигода внаслідок неможливості подальшого працевлаштування пацієнтом, унаслідок неправильного лікування, що привело до професійної непрацездатності або втрачена вигода підприємця, який знаходився на лікуванні й за призначенням лікаря мав бути виписаний, однак з'явилися ускладнення, які лікар не передбачив під час виписки, і тим самим всі домовленості підприємця були зірвані та призвели до майнових втрат. Указані збитки відповідають так званому позитивному інтересу, який підлягає відшкодуванню. Крім того, унаслідок недостатньо кваліфікова-

ного виконання зобов'язання шкода заподіюється життю, здоров'ю (так звані збитки, викликані наслідками неналежного виконання, що наступили, або непрямі збитки – *Mangelfolgeschaden*). Як приклад можна навести покупку ліків для лікування: під час отруєння особи наслідок значно серйозніший, ніж від придбання недоброякісних ліків.

Однак виникає питання: хто несе відповідальність за втрачену вигоду пацієнтом? Наприклад, якщо втрачену вигоду зазнав представник пацієнта або третя особа, то відшкодувати втрачену вигоду зобов'язаний сам пацієнт.

Тут можна наголосити на соціальній справедливості, яка досягається під час відшкодування шкоди, завданої особистості вдосконаленням обов'язкового й добровільного страхування [10, с. 81]. Однак яка ситуація складається під час використання народної медицини (цілительства), тобто методів оздоровлення, профілактики, діагностики й лікування, що ґрунтуються на досвіді багатьох поколінь людей, усталені в народних традиціях і не потребують державної реєстрації [11]? Підставою перевірки особи, яка займається цілительством, є скарга хворого, де повинна бути точна адреса цілителя, а не електронний сайт. До компетенції Міністерства охорони здоров'я України не належить урегулювання діяльності тих осіб, які не мають передбачених законодавством України кваліфікаційних і дозвільних документів на проведення медичної практики. Діяльність таких осіб регулюється службою податкового нагляду, правоохоронними органами, регіональними управліннями захисту прав споживачів або іншими органами виконавчої влади [12, с.178]. Відшкодування збитків у такому випадку фактично неможливе, оскільки важко довести склад правопорушення, а особливо шкоду, причинний зв'язок між дією та шкодою, а також те, яким чином визначити розмір. На нашу думку, вихід із такої ситуації – це виплата вартості затрачених коштів на лікування та придбання ліків шляхом звертання в суд із збереженням преїскурантів цін цілителя.

Надзвичайно цікавим вважаємо теорію шансу, яку виділяє О.Н. Садіков [13, с. 84–85], використовуючи принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА про відшкодування майнових втрат унаслідок втрати сприятливих можливостей. Таке рішення рекомендується в ст. 7.4.3. Принципів, а в літературі воно називається теорією шансу. Згідно із цією теорією компенсуватися може втрата сприятливої можливості пропорційно

вірогідності її виникнення. Критикуючи, він наголошує, що не зрозуміло, коли настає можливість застосування норми й на основі яких критеріїв повинна визначатися вірогідність втрати шансу. Однак, варто наголосити, що в медичній діяльності, а саме у сфері трансплантології, є можливість застосування теорії шансу, оскільки між донором і реципієнтом укладається договір трансплантації, і збитки можуть настати внаслідок перевезення, наприклад, серця до лікарні: у зв'язку з неправильним зберіганням серце виявиться не трансплантованим. У такій ситуації реципієнт втрачає сприятливу можливість для покращення стану здоров'я й може вимагати відшкодування збитків. Підставами для відмови в позові про стягнення втраченої вигоди вважаються такі: 1) відсутність факту порушення; 2) недоведеність розміру збитків; 3) відсутність причинного зв'язку між збитками, які виникли, і діями заподіювача [14, с. 92].

Перед практикою стоять завдання щодо встановлення справедливого балансу між інтересами потерпілих (їх інтерес полягає в тому, щоб отримати відшкодування власних втрат) і порушників (їх інтерес полягає в тому, щоб не відшкодувати більше, ніж це вимагається).

Висновки. Таким чином, право на здоров'я як особисте немайнове право може відшкодуватися у вигляді непрямих збитків і непередбачуваної втраченої вигоди. Особливим видом порушення права на здоров'я є зловживання правом, наприклад порушення медичної таємниці або неповідомлення повністю про стан здоров'я пацієнта. Зловживання правом у медичній діяльності може поставати з договору й закону, і вони є рівносильними.

Збитки в медичній діяльності – це майнові втрати, які пацієнт або медичний працівник зазнав унаслідок поверхневого ставлення до виконуваних функцій; довести їх розміру має потерпілий, а відшкодування признається за рішенням суду.

Втрачена вигода – це майнові втрати, які особа зазнала у зв'язку із заподіянням шкоди здоров'ю або життю; у судових органах доводиться наявність конкретних документів про втрату прибутку або доходу, що постає з роду діяльності особи.

Враховуючи вищевикладене, можна майнові відносини щодо відшкодування збитків об'єднати в такі групи: 1) відшкодування витрат на лікування; 2) відшкодування втрачених непрямих збитків; 3) відшкодування втраченої вигоди на майбутнє; 4) відшкодування втраченої вигоди на момент виникнення правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Присяжнюк В.П. Цивільно-правова відповідальність за збиток і шкоду, що завдані працівникам правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В.П. Присяжнюк. – К., 2011. – 18 с.
2. Белякова А.М. Имущественная ответственность за причинение вреда / А.М. Белякова. – М. : Юрид. лит., 1979. – 112 с.

3. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В.А. Тархов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1973. – 456 с.
4. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве : [учебное пособие] / В.Т. Смирнов, А.А. Собчак. – Л. : ЛГУ, 1983. – 152 с.
5. Крисань Т.Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т.Є. Крисань. – О., 2008. – 181 с.
6. Митрофанов І.І. «Шкода» та «збитки»: співвідношення понять / І.І. Митрофанов, Т.В. Гайкова // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – 2012. – Вип. 3(74). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kdu.edu.ua/statii/2012-3-1\(74\)/196.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statii/2012-3-1(74)/196.pdf).
7. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с.
8. Иоффе О.С. Ответственность по гражданскому праву / О.С. Иоффе. – СПб. : Издательство Ленинградского университета, 1955. – 340 с.
9. Прядко Д.С. «Цивільна» та «господарська» відповідальність / Д.С. Прядко // Юридичний журнал. – 2003. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yur-gazeta.com/article/155.
10. Донцов С.Е. Возмещение вреда по советскому законодательству / С.Е. Донцов, В.В. Глянецев. – М. : Юрид. лит., 1990. – 272 с.
11. Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність у галузі народної та нетрадиційної медицини : Наказ МОЗ від 11 лютого 1998 р. № 36 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 3. – С. 103.
12. Співак М.С. Щодо проблем правового регулювання народної медицини (цілительства) / М.С. Співак. // Право України. – 2010. – № 1. – С. 175–179.
13. Садиков О.Н. Убытки в гражданском праве Российской Федерации / О.Н. Садиков. – М. : Статут, 2009. – 221 с.
14. Егоров А.В. Упущенная выгода: проблемы теории и противоречия практики / А.В. Егоров // Убытки и практика их возмещения : сборник статей / отв. ред. М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2006. – 622 с.

УДК 347.426

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОЇ (НЕМАЙНОВОЇ) ШКОДИ

SOME QUESTIONS THE DEFINITION OF MORAL (NON-PROPERTY) DAMAGE

Васильєв В.В.,

*здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню поняття моральної (немайнової) шкоди, що міститься в науковій літературі та чинному законодавстві. Сформульовано визначення поняття моральної (немайнової) шкоди, завданої фізичній особі кримінальним правопорушенням. Проаналізовано зміст моральної (немайнової) шкоди.

Ключові слова: моральна (немайнова) шкода, страждання, фізична особа, потерпілий, кримінальне правопорушення.

Статья посвящена исследованию понятия морального (неимущественного) вреда, которое содержится в научной литературе и действующем законодательстве. Сформулировано определение понятия морального (неимущественного) вреда, причинённого физическому лицу уголовным правонарушением. Проанализировано содержание морального (неимущественного) вреда.

Ключевые слова: моральный (неимущественный) вред, страдания, физическое лицо, потерпевший, уголовное преступление.

The article investigates the concept of moral (non-property) damage contained in the scientific literature and current legislation. Formulated the concept of moral (non-property) damage caused to an individual criminal offense. Analyzed the content of moral (non-property) damage.

Key words: moral (non-property) damage, individual, victim, criminal offense.

Постановка проблеми. Питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди на сьогодні є досить актуальним, оскільки це відносно новий в Україні правовий інститут, який потребує теоретичних досліджень і перевірки їх судовою практикою. Особливо це стосується відшкодування компенсації моральної (немайнової) шкоди, завданої потерпілому (фізичній особі) унаслідок

кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України. Основні проблеми в правозастосовчій практиці пов'язані з тим, що в законах і нормативно-правових актах України відсутнє єдине визначення поняття моральної (немайнової) шкоди, достатньою мірою не визначено порядок і критерії оцінки такої шкоди, не вирішено питання про сферу дії цього правового